

Юлиана Рот (Мюнхен)

**Научноизследователски проект
върху популярните литератури
на балканските страни
от XIX и XX в.
в Мюнхенския университет**

През 1984 г. към Института по немски и сравнителен фолклор (Institut für deutsche und vergleichende Volkskunde) в Мюнхенския университет бе създадена научноизследователска група за изследване на популярните литератури на балканските страни. Ръководството на проекта бе проето от проф. Клаус Рот; като сътрудници в проекта влязоха извъншатни специалисти по културата и литературата на съответните страни. Основаването и провеждането на проекта бяха осъществени благодарение на подкрепата на Deutsche Forschungsgemeinschaft, германската федерална институция за подкрепяне и насърчаване на научноизследователската дейност. Докато първоначалният двугодишен период от работата на научната група бе посветен главно на проблемите на българската популярна литература и култура, то през последвалите два периода обсегът на изследване бе разширен чрез привличането на сравнителни аспекти от развитието на румънската, гръцката и югославянските литератури. Работата на научната група приключи през 1990 г. Общо шестгодишният период на изследователска дейност бе съпроводен от редица трудности. Както е известно, изворовото положение, както и архивното и справочното дело в балканските страни поставят желяещите да се посветят на този културен регион в доста незавидно положение в сравнение например с изследователите на германската, френската или английската културна история. Възнаграждението на изследователите, заели се въпреки всички трудности с амбициозната задача да осветлят някои аспекти от същността на балканския културен модел, се изразява във възможността да проследят и анализират в сравнителен аспект явления и техните последиствия, останали досега встрани от вниманието на балканските и

извънбалканските учени (книгопечатане и книжно дело, модернизация и индустриализация на обществата, културно-мантилетна промяна и пр.).

Следващото изложение засяга обзорно някои мисловни комплекси и схващания, които послужиха за отправна точка на изследователската дейност на групата. Накрая е приложен списък на публикациите на сътрудниците на проекта, направени в периода 1984—1990 г.¹ От изброените публикации по-специално внимание заслужават монографичното изследване върху народните книги за Синтип и Бертолко в Югоизточна Европа (№ 56) и сборникът от статии върху проблемите на балканските популярни литератури от германски, български, гръцки и югославянски автори (№ 33). Предвидено е и издаването на сравнително монографично изследване на дейността на трима производители на популярна литература от Атина, Сараево и София.

Нарасналият през последните две десетилетия интерес към проблемите на европейската и северноамериканската популярна култура бе поводът да насочим вниманието си към тази все още малко проучена област на балканската култура. Допълнително предизвикателство представляваше фактът, че Югоизточна Европа като културен регион остава все още извън обсега на всички значителни изследвания, които се занимават било пряко с явленията на популярната култура, било със съпътстващи появяването и развитието ѝ исторически и социо-културни явления, като индустриализация и модернизация, урбанизация, „описменяване“ (т. е. преминаване от устна към писмена комуникация) на обществата и свързаното с тях развитие на книгопечатането и аудио-визуалните медии².

От многото теми, които са свързани с проблема за популярното

¹ Срв. приложения списък на публикациите на сътрудниците на проекта. Отпечатащи от статиите се намират в библиотеките на Института за литература и Института за фолклор на БАН.

² От многобройните работи на тези теми ще споменем само някои: Burke, Peter. *Popular Culture in Early Modern Europe*. London, 1978; Gough, J. (Watt, I.), K. Gough. *Entstehung und Folgen der Schriftkultur*. Frankfurt, 1986; Nisbet, Robert A. *Social Change and History. Aspects of the Western Theory of Development*. London, New York, 1970; Senghaas, Dieter. *Von Europa lernen. Entwicklungsgeschichtliche Betrachtungen*. Frankfurt, 1982.

като общокултурно явление и неговите материални изяви, се спираме тук на два основни въпроса, които смятаме за насъщни при заниманието с балканската популярна култура.

1. Как се определя понятието „популярна култура“ и каква е неговата приложимост за разбирането на балканската културна ситуация в миналото и в настоящето?

„Популярна култура“ е понятие, чието възникване е тясно свързано със стремежа за методологично обхващане на въпроса за съотношението между социално-обществени поведения и техните културни (мисловни, духовни, идеологични) възплъщания. Като реакция на традиционната школа в културната историография, която разглежда културните изяви откъснато от каквито и да е било социални детерминанти, „менталитетната школа“ тълкува културните форми на обществото изключително като зависими и определени от социалната им база. Последица на разномислията и дискусиите между двете крайни становища бе поредното преразглеждане на представите за понятието „култура“, съзнаването на необходимостта от нова, социално обоснована дефиниция и въвеждането на строго различаване между формите на популярната и елитната култура именно въз основа на социалната идентификация на формите, характерни за определена социална група. В центъра на интереса застана понятието „популярна култура“. Необходимостта от неговото дефиниционно засичане насочи вниманието към изследването и анализирането на дотогава игнорирани културни прояви на масите, формите и начините на всекидневния живот, забавленията, вярванията, четивата и пр., за да ги противопостави като равностойни на изявите на „учената“ култура на елита³.

Дотолкова, доколкото появата и разпространението на масовите средства за информация доведоха до един качествено друг стадий в определянето на отношението елит — маса и наложиха нови категории за неговото обхващане, „популярна култура“ се разбира като историческо понятие, пригодно за анализиране на кул-

³ Chartier, Roger. Intellectual History and the History of Mentalities. A Dual Reevaluation. — In: Chartier, Roger. Cultural History. Between Practices and Representations. Ithaca, 1988, 19-52; Kaplan, St. (ed.). Understanding Popular Culture. Europe from the Middle Ages to the Nineteenth Century. Berlin, New York, 1984.

турната ситуация на урбанизираните, ограмотени общества на новото време. Наследник на понятието в епохата на масмедията и на аудио-визуалния начин на приемане на информация е терминът „масова култура“.

На сегашния етап на занимание с популярната култура на Балканите, и в частност с българската популярна култура, определяме понятието „популярна култура“ като съвкупността от културни модели, поведения и ценности, както и символичните форми на тяхното изразяване, присъщи на неелитните, градските прослойки, които, от една страна, се противопоставят на образования градски елит и, от друга страна — на предимно устно комуникиращото селско население. Нейното възникване и развитие се обуславят от редица причини, които могат да бъдат групирани по следния начин:

а. социално-икономически (развитие на градовете, индустриализация на стопанството, модернизация на обществото, развитие на търговията и транспорта и пр.);

б. правно-административни (развитие на държавни и обществени институции, гарантиране на граждански права на личността и пр.);

в. културно-обществени (развитие на образователната система, на комуникацията и информацията, на книжния пазар и пр.).

Най-новите изследвания на „популярното“ като качество, присъщо на културните продукти, преминават към по-диференцирано динамично виждане на културните процеси; за определянето на принадлежността на един културен продукт към нивото на популярната култура освен неговата социална идентификация се отчита и начинът, по който отделни личности или цели групи го усвояват, тълкуват, потребяват или споделят с други личности или групи. Или с други думи, това, което определя един културен продукт или една културна изява като популярни или елитни, е начинът, по който се борави с тях⁴.

Какво приложение могат да намерят формулираните по този начин възгледи за анализирането на българската културна ситуация от началото на XIX в. насам в светлината на този наложил

⁴ Chartier, Roger. On the Relation of Philosophy and History. — In: Chartier, Roger. Цит. съч., 53—70; Levine, Lawrence W. The Taming of American Audiences. The Emergence of Cultural Hierarchy in America. Harvard, 1988.

се вече европейски културен модел? Подходящо ли е за изследване на българската културна история да се прилагат модели, които са създадени въз основа историческия опит на развитите индустриализирани западно- и средноевропейски общества? Мнозина ще възразят и ще посочат всеизвестните особености на българското културно и историческо развитие — липсата на собствена аристокрация и висш клир, закъснялото развитие на градовете и на градска буржоазна класа, късната индустриализация, неравномерната модернизация и пр. Но през XIX в. в българското общество независимо от „закъснението“ на модерното развитие на държавата и икономиката се слага началото на процеси, които по своята същност се родят с общоевропейските — възниква (макар и малоброен) интелектуален елит, създава се градска буржоазна прослойка от търговци и занаятчии, слага се началото на печатното и модерното образователно дело. Полагат се основите на класова диференцираност, която излиза извън пределите на модела образован градски елит — необразована селска маса. Като следствие от извоюваната политическа независимост след 1878—1885 г. и новите насоки на политическо, икономическо и културно развитие процесите на социална и културна диференциация се разширяват и задълбочават; демографска експлозия, урбанизация, увеличаване на грамотността, създаване на транспортна мрежа, нововъведения в материалния бит — това са само някои от излъчващите фактори, които подсказват връзката с общоевропейското развитие. В началото на XX в. многопластовото разслояване на градското население, особено в столицата и в поголемите градове, е неоспорим факт; не може да се пренебрегне и културната самостоятелност на „простолюдните маси“, на „социалните низини“ като факт, по-малко или повече подробно описан във всички краеведски студии за български градове⁶. Трудно можем да се съгласим с широко разпространеното между българските изследователи мнение за културната малоценност на „простолюдието“, както и за преходния характер на неговите културни изяви. Всичко това, както и наблюденията и изследванията ни на редица културни явления в живота на българското общество, особено между Освобождението и Втората световна война, убедително говорят за съществуването на един автономен популярно-културен слой, чиито носители са вече отдалечени от културата

⁶ От по-новите краеведски студии срв. напр. Хайтов, Николай. Асеновград в миналото. Пловдив, 1983; Георгиев, Георги, София и софиянци 1878—1944. София, 1983.

на селото и същевременно с достатъчно самочувствие се отбраняват от домогванията на нормативно настроения елит.

Един косвен, но убедителен показател за жизнестойчивостта и експанзивността на популярната култура от миналите десетилетия е прерастването ѝ в тривиалната, или масова, култура на нашето съвремие, както и способността ѝ да прехвърля границите и да завладява все нови културни територии без оглед нивото на политическо, икономическо или културно развитие на съответното общество. Почти епидемичното разпространение на видеокултурата в целия свят, надмощието на индустрията за бестселъри, натискът върху политически лидери да съобразяват програмите си с лесносмилаемостта им по електронните медии, избирането на държавни глави и ръководни лица в зависимост от тяхната интелигентност — това са само няколко от многобройните съвременни примери за повсеместното смъкване на явления на нивото на масовото, популярното, където те могат да бъдат консумирани от мнозинството. Заострено бихме могли да кажем, че с изследването на популярната култура ние изучаваме културата на нашето съвремие. Надмощието на популярните, масови явления е очевидно и в българския културен живот; оттук и необходимостта от тяхното изучаване и познавателно-теоретично обхващане.

II. Популярната литература като база за изследване на популярната култура

Културните изяви на неелитните градски прослойки обхващат подобно на тези на градския елит и на селското население всички аспекти на съществуването им: всекидневния бит, материалната култура, социалните контакти, забавленията, четивата и пр. Изследването на всеки един от тези аспекти би позволило изводи относно характера и динамиката на съответната популярна култура или, с други думи, ако желаем да изследваме културата на определена социална група, бихме могли да използваме като материална основа данни от всяка област на всекидневния живот — семейната структура, социалните взаимоотношения във формални и неформални групировки, детското възпитание, начините на поддръждане и хранене, начините за прекарване на свободното време и пр. Естествено е да се търсят обаче данни от такива културни сфери, които съчетават в себе си по-обширна информация за ценностната и стойностната характеристика на техните носители. В този смисъл за особено експресивен културен индикатор се смятат четивата на съответната социална група; подборът на теми

и идеи, изискванията относно литературно-естетическото оформление на текстовете, видът необходима информация, задоволяването на нуждата от забавление и развлечение и пр. са показатели, които са във висша степен подходящи да ни разкрият координатите на културната система на потребителите на съответните четива. Именно знанието за зависимостта между културната същност на дадена социална прослойка, от една страна, видът на консумираните от нея четива и начинът на тяхната консумация, от друга страна, ни дават основание да използваме популярната литература като база и източник за изучаване на съответната популярна култура. Допълнителна подкрепа намираме и във факта, че тази теоретична нагласа е вече изпробвана и потвърдена в редица авторитетни проучвания на популярнокултурни явления в Германия, Франция, САЩ⁶.

От настоящото изложение става ясно, че българската популярна литература, която досега е не само необхваната от абстрактно-теоретични изследвания, но е и практически непозната като фактически материал, с пълно право може да се използва като средство — проявител за изучаването и анализирането на популярната култура. Нужно е да споменем, че чисто литературоведски и литературноисторически аспекти, като например стил, похвати, жанрова специфика, генетични проблеми и др., лежат в периферията на нашия научен интерес. Те се зачитат само дотолкова, доколкото са необходими за началното определяне на едно литературно произведение като съпричастно на популярното ниво; индикатори за това са например достъпност, разбираемост и развлекателност на съдържанието, непретенциозност на художествените средства, разтегливост и повтаряемост на описанието, стереотипно клиширане на образи и ситуации и др. Решаващи обаче за изследването са социалните показатели, които разглеждат литературния продукт като средство за осъществяване на литературна комуникация, т. е. на преден план се поставят елементи-

⁶ Schenda, Rudolf. Volk ohne Buch. Frankfurt, 1970, 1977. Die Lesestoffe der kleinen Leute. München, 1976; Davis, Natalie Z. Society and Culture in Early Modern France. London, 1975. Като насърчаващо свидетелство за нарастването на интереса към балканските популярни литератури може да се тълкува фактът, че най-новата академична седемтомна история на хърватската литература посвещава половината от първия си том на популярната (pucka) литература (Povjest hrvatske književnosti u sedam knjiga. T. I. Usmena i pucka književnost. Napisale Maja Boskovic-Stulli, Divna Zecovic. Zagreb, 1978).

те, които са съществени за реализиране на веригата производител — творба — възприемател. Съответно от значение са фактори, отнасящи се до:

а. производството на популярни четива, характеристика на авторите, издателите, печатарите, на техните финансово-комерчески или идеалистични съображения;

б. разпространението на популярни четива, характеристика на местния книжен пазар и на традицията на книгоиздаване, на грамотността на читателите и хоризонта на интересите им съобразно нивото на образователната система;

в. възприятието на популярни четива, характеристика на четивата по съдържание, цена, обем и оформление, оценка на достъпността им, навиците на читателите да боравят с печатни текстове, начини на четене и пр.

Досегашните ни изследвания⁷ доказват високата значимост на популярната литература като източник за изследване на градската популярна култура. Решаваща роля за това играят някои специфични черти на балканските популярни literaturi в сравнение със западно- и средноевропейските, например повишената актуалност на съдържанията им, изостреното чувство за реалност, липсата на склонност към изобразяване на въображаеми светове, подчертано ниският художествен праг. Очертава се една главна особеност на българската популярна култура, която тя споделя с останалите балкански култури — доминантното значение на традиционното за формирането на популярната култура при същевременно висока пропускаемост на привнесени отвън елементи (модел, който се повтаря днес при формирането на съвременната българска масова култура); резултатът е синкретичното обединяване в една фаза на разнопосочни елементи, които в културите с „класически“ тип преход от патриархално към индустриализирано общество са хронологически ясно разделени. Но основният увод от досегашните резултати е указанието за сродството на градивните елементи и явленията на българската по-

⁷ Roth, Klaus und Juliana. *Marchen zwischen mündlicher Tradition und Trivialliteratur. „Die Wette auf die Treue der Ehefrau“* (AaTh 882) als volkstümlicher Lesestoff. — In: *Einundzwanzig Beiträge zum II. Internationalen Bulgaristik — Kongress in Sofia 1986*. Neuried, 1986, 283—298. Die bulgarische Populärliteratur und der Übergang von der Patriarchalität zur Moderne. — In: *Zeitschrift für Balkanologie* 22 (1986), 94—103. Die mündliche Tradition und die Entwicklung der bulgarischen Populärliteratur. — In: *Festschrift für Wolfgang Gesemann*. B.2. Neuried, 1986. 305—317.

пулярна култура с тези на общоевропейската популярна култура. Бъдещи задълбочени изследвания на популярното в българската културна история ще допринесат за по-правдоподобна и реална оценка на културното и социалното развитие на нацията и същевременно ще улеснят подхода към разбирането на проблемите на масовата култура.

ПУБЛИКАЦИИ НА СЪТРУДНИЦИТЕ НА ПРОЕКТА
„ПОПУЛЯРНАТА ЛИТЕРАТУРА В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
ПРЕЗ XIX И XX ВЕК“

1. Roth, Klaus u. Juliana. Zum Problem des Bänkelsangs in Bulgarien. — In: Aspekte des europäischen Bänkelsangs und weitere Probleme der heutigen Liedforschung. Izd. St. Top i dr. Brüssel: Centrum voor vlaamse volkscultuur, 1982, 60—74.
2. Roth, Klaus u. Juliana. „Naj-nova pesnopoljka s narodni pesni...“ Populare Liederbücher und Liederheftchen in Bulgarien. — In: Jahrbuch für Volksliedforschung 27/28 (1982/83), 242—257.
3. Roth, Klaus. Märchen als Lesestoff für alle. Populare Märchenbüchlein in Bulgarien. — In: Dona ethnologica monacensia. Leopold Kretzenbacher zum 70. Geburtstag. Izd. H. Gerndt i dr. München, 1983, 267—288.
4. Roth, Juliana u. Klaus. Gattungen und Inhalte der bulgarischen Popularliteratur. — In: Bulgarien. Internationale Beziehungen in Geschichte, Kultur und Kunst. Neuried: Hieronymus, 1984, 163—182.
5. Roth, Klaus. Der bulgarische Bänkelsang heute. Zum Wandel des Liedrepertoires eines Sängers. — In: Festschrift für Ernst Klusen zum 75. Geburtstag. Izd. G. Noll. Bonn: Wegener, 1984, 417—434.
6. Roth, Klaus u. Juliana. Populare Lesestoffe in Bulgaren. Zur Geschichte der städtischen Popularkultur in Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. — In: Ethnologia Europaea 14 (1984), 80—91.
7. Džambo, Jozo. Buchwesen in Bosnien und der Herzegowina (1800—1878). Zum Problem der Lesersozilogie. Frankfurt: P. Lang 1985 (=Arbeiten und Bibliographien zum Buch- und Bibliothekswesen, 2).
8. Roth, Klaus u. Juliana. A Bulgarian Professional Srteet Singer and His Songs. — In: Narrative Folksong: New Directions. Essays in Appreciation of W. Edson Richmond. Ed. Carol L. Edwards et al. Boulder, Col.: Westview Press, 1985, 339—361.
9. Рот, Клаус и Юлияна. Форми, съдържание и жанрове на българската народна литература. — Български фолклор, 1985, № 2.
10. Roth, Klaus. Großstädtische Kultur und dörfliche Lebensweise. Bulgarische Großstädte im 19. und 20. Jh. — In: Großstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung. Izd. Th. Kohlmann und H. Bausinger. Berlin, 1985, 363—376.
11. Roth, Klaus u. Juliana. Die mündliche Tradition und die Entwicklung der bulgarischen Popularliteratur. — In: Festschrift für Wolfgang Gese-mann, tom 2. Neuried: Hieronymus, 1986, 305—317.
12. Roth, Juliana u. Klaus. Deutsche Popularliteratur in bulgarischer Übersetzung. Zum Problem der Bulgarisierung der Erzählungen Christoph

- von Schmidts. — In: *Bulgarian Historical Review*, 14:2 (1986), 37—46.
13. R o t h, Klaus u. Juliana. Märchen zwischen mündlicher Tradition und Trivallliteratur. „Die Wette auf die Treue der Ehefrau“ (AaTh 882) als volkstümlicher Lesestoff in Bulgarien. — In: *Einundzwanzig Beiträge zum II. Internationalen Bulgaristik-Kongreß in Sofia 1986*. Izd. W. Gesemann u. a. Neuried: Hieronymus, 1986, 283—298.
14. R o t h, Juliana u. Klaus. Die bulgarische Populärliteratur und der Übergang von der Patriarchalität zur Moderne. — In: *Zeitschrift für Balkanologie*, 22 (1986), 94—103.
15. S k o w r o n s k i, Monika. Die bulgarischen Volksbücher und ihre Erforschung. — In: *Einundzwanzig Beiträge zum II. Internat. Bulgaristik-Kongreß in Sofia 1986*. Izd. W. Gesemann u. a. Neuried: Hieronymus, 1986, 345—367.
16. M a r i n e s c u, Marina. „Bertoldo“ y „Bertoldino“. Contribucion al estudio de las relaciones entre la literatura neo-griega y la española. — In: *Cervantes 2/3* (Athen 1987/88), 85—102.
17. S k o w r o n s k i, Monika. Verbreitungswege von Volksbüchern nach Bulgarien. — In: *Kulturelle Traditionen in Bulgarien*. Izd. R. Lauer i P. Schreiner. Göttingen: Vandenhoeck, 1989, 202—216.
18. W o l f, Gabriele. Bulgarische Briefsteller 1835—1923. Eine Gattung populärer Sachliteratur und ihre Funktion im Prozeß der „Europäisierung“ Bulgariens im 19./20. Jh. Mag. rabota, Univ. München, 1987.
19. Р о т, Юлиана и Клаус. Немската популярна литература и българската читателска публика. Към проблема за побългаряването на романите на Кристоф Шмид. — В: *Немско-български културни отношения 1878—1918*. С., 1988.
20. Р о т, Юлиана. Четива за всички. Българският тривиален роман между Освобождението и Първата световна война. — В: *Втори международен конгрес по българистика*. Т. 12. С., 1988.
21. Р о т, Клаус. За превода между устност и писменост и развитието на българската популярна литература. — В: *Втори международен конгрес по българистика*. С., 1988.
22. R o t h, Klaus u. Juliana. Öffentliche Todesanzeigen (Flugblatt-Nekrologe) in Südosteuropa. Ein Beitrag zum Verhältnis zu Tod und Trauer. — In: *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 91 (1988), 253—267.
23. S k o w r o n s k i, Monika. Die Anfänge des bulgarischen Volksbuchdrucks-Kontinuität oder Neubeginn? — In: *Vtori meždunaroden kongres. Dokladi 15. Folklor*. Sofia: BAN, 1988, 279—284.
24. R o t h, Klaus u. Juliana. Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm in Bulgarien. Zur Rezeption von Übersetzungsliteratur 1894—1947. — In: *Kulturelle Traditionen in Bulgarien*. Izd. R. Lauer i P. Schreiner. Göttingen: Vandenhoeck, 1989, 217—233.
25. R o t h, Klaus. Bulgarische Märchen zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit. — In: *Volksdichtung zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit*. Izd. Lutz Röhrich i dr. Tübingen: G. Narr, 1989, 93—108 (=Script Oralia 9).
26. R o t h, Klaus u. Juliana. Die Darstellung von Mord und Greueltaten in den Erzählliedern bulgarischer Bänkelsänger. — In: *Tod und Jenseits im europäischen Volkslied*. 16. Internationale Balladenkonferenz Kolymari, Kreta 1986. Izd. Walter Puchner. Ioannina, 1986 [1989], 97—109.
27. A n t z a k a - W e i s, Evangelia. Ein Forschungsprojekt zur Populärliteratur Südosteuropas. Bulgarische und griechische Materialien. — In:

Symposion gréco-bulgare, Ioannina, Thessaloniki 1988. Thessaloniki, 1990, 15—23.

28. Džambo, Jozo. „Turcy u Bosni“ i „Knjaz ot Hercegovine“. Prijevodna književnost i historija. — In: Nova et vetera 39—40 (Sarajevo 1990), sv. 1—2, 233—251.
29. Marinescu, Marina. Die soziale und ethnische Zusammensetzung der Leserschaft eines Volksbuches in Südosteuropa. — In: Zeitschrift für Balkanologie 26:1 (1990), 85—102.
30. Roth, Klaus u. Juliana. Public Obituaries in South-East Europe. — In: International Folklore Review 7 (1990), 80—87.
31. Сковронски, Моника. Неизвестен първоизточник на един превод на Е. Мутева от 1858 г. — Литературна мисъл, 1990, № 9.
32. Helebrant, Tomislav. Traumbücher im serbischen und kroatischen Sprachraum. Analyse einer Gattung der Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert. Mag. rabota, Univ. München, 1991.

* * *

33. Roth, Klaus (Izd.). Südosteuropäische Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert. München 1991 (=Münchner Beiträge zur Volkskunde, tom 14 (pod pečat). — V tozi tom se namirat:
34. Antzaka-Weis, Evangelia. Die „Volksbibliothek“ des Michail Saliveros im Rahmen der griechischen Populärliteraturproduktion (von 1900 bis ca. 1935).
35. Džambo, Jozo. Zur Erforschung der Populärliteratur in Jugoslawien. Ansätze, Themen, Probleme.
36. Eidam, Liliana. Der Weg zum Professionalismus: Bulgarische Populärliteratur 1878—1944.
37. Helebrant, Tomislav. Aufklärungsschriften gegen die Aberglaubensliteratur im serbischen und kroatischen Sprachraum im 19. und 20. Jh.
38. Marinescu, Marina. Der komische Held in rumänischen und bulgarischen Volksbüchern.
39. Roth, Juliana. Der verschriftlichte Schwankheld. Zur Bedeutung des Buchdrucks für die bulgarische Volkskultur.
40. Roth, Klaus. Populäre Lesestoffe in Südosteuropa.
41. Skowronski, Monika. Die Distribution bulgarischer Volksbücher im 19. und 20. Jahrhundert (bis 1944).
42. Wolf, Gabriele. Briefsteller in Bulgarien (1835—1923).
43. Antzaka-Weis, Evangelia. The Research Project „Popular Literature in Southeast Europe“ and the Greek Material 1800-1830. — In: Kongresse — Seminare des Zentrums für Neugriechische Studien. Athen, 1991 (под печат). В същия том вж. още:
44. Džambo, Jozo. Die Popularisierung von Ideen durch Lesestoffe bei den Serben und Kroaten im 19. und Anfang des 20. Jhs.
45. Marinescu, Marina. Greek and Bulgarian „Volksbücher“ in the 19th and 20th Centuries.
46. Roth, Juliana. The Transformation of a 19th Century German Novel: Christoph von Schmid's novel „The Easter Eggs“ and its way to the Balkan Reader.
47. Roth, Klaus. Why Study Southeast European Popular Literature? On the use of studying Southeast European mass reading matter in the European context.

48. W o l f, Gabriele. Sachliteratur als Mittel der Aufklärung, Modernisierung und Erziehung des „Volkes“.
49. D ž a m b o, Jozo. Die verlegerische Turkophilie des Mihajlo Milanovic. — In: Materialia Turcica (Bochum 1991) (pod pečat).
50. D ž a m b o, Jozo. Književnost „na medji“. Opis i vrednovanje jednog zanemarenog fenomena kulture. — In: Susreti (Zagreb 1991) (pod pečat).
51. D ž a m b o, Jozo. Popularni karakter bosanske franjevačke književnosti. — In: Nova et vetera (Sarajevo, 1991) (pod pečat).
52. Р о т, Юлиана. За първообраза на „Хубава Драгана“ и „Хубавинка Янка“. Принос към историята на възрожденската преводна литература. — Лит. мисъл, 1991, № 2.
53. R o t h, Juliana u. Klaus. Modernisierungsprozesse in der bulgarischen Gesellschaft im Spiegel der Populärliteratur. — In: Modernisierungs-Band. Izd. Holm Sundhausen. München (pod pečat).
54. R o t h, Klaus. Buchdruck und Volkskultur in Bulgarien im 19. und 20. Jh. — In: Revue des études sud-est européennes, 1991 (pod pečat).
55. R o t h, Klaus u. Juliana. Der Jahrmarktsänger Marin Ivanov Nikolov, Sofia, 1984. Begleitheft zu Film D 1669 des IWF Göttingen, 1991 (pod pečat).
56. S k o w r o n s k i, Monika, Marina M a r i n e s c u. Die „Volksbücher“ Bertoldo und Syntipas in Südosteuropa. Ein Beitrag zur Kulturvermittlung in Griechenland und Bulgarien im 17. bis 20. Jh. Frankfurt: P. Lang, 1991 (=„Arbeiten und Bibliographien zum Buch- und Bibliothekswesen“).
57. S k o w r o n s k i, Monika. Die bulgarische Populärliteratur. Ein Forschungsprojekt an der Universität München. — In: Tagungsband des III. Internationalen Symposiums über Hochschulforschung auf dem Gebiet der Bulgaristik in Smoljan 1987. Sofia, 1991 (pod pečat).
58. W o l f, Gabriele. Zum Problem der Vermittlung landwirtschaftlicher Sachkenntnisse in populärer Fachprosa am Beispiel Bulgariens in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. — In: Sammelband der Tagung „Allgemeinbildung als Modernisierungsfaktor: Zur Geschichte der Elementarbildung in Südosteuropa vom Beginn des 19. Jhs. bis zum 2. Weltkrieg“. Berlin, 1991 (=Balkanologische Veröffentlichungen) (pod pečat).
59. W o l f, Gabriele. Der Beitrag der landwirtschaftlichen Schulen zur Agrarmodernisierung Bulgariens in der ersten Hälfte des 20. Jhs. — In: Sammelband der Tagung der Bälgarska Akademija na Naukite und der Südosteuropa-Gesellschaft: „Sozial-historische Probleme der Modernisierung Bulgariens, 1878 bis zum Ersten Weltkrieg“. Sofia, 1991 (pod pečat).
60. В о л ф, Габриеле. Български писмовници 1835—1923. За функциите на един жанр на популярната литература при прехода от устност към писменост. — В: Първа школа за чуждестранни млади българисти (под печат).